

Gönderim Tarihi: 06.11.2024

Kabul Tarihi: 25.11.2024

TÜRK KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA ANADOLU' DA LÂLE MOTİFİ VE TERS LÂLE¹

Tulip Motif and Inverted Tulip in Anatolia in the Context of Turkish Culture

Nevin BÜYÜKKAYA

Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü
nvnbuyukkaya@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8534-1549

F. Gülay MİRZAOĞLU

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü,
gmirzaoglu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3651-0227

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Lâle, rengi, yapısı, şekli ve anlamıyla diğer bitkilerden ayrılan ve taşıdığı anlamlarla Türk kültürünün simgesi hâline gelen çiçektir. Yeryüzünde toprağın hüznünün dışavurumunun göstergesi olan Ters lâle (*Fritillaria İmperialis*) ise Anadolu'nun farklı yörelerinde yetişen bir çiçektir. Zambakgiller familyasına ait olan ters lâle, görünümüyle lâleye benzemektedir. Lâleden ayrılan yönü ise ters lâlenin toprağa bakan yaprakları ile hüznün, matemin, hasretin ve utangaçlığın sembolü olmasıdır. Çalışmada, Türk kültüründe lâlenin öneminden, sanatsal bağlamda anlamından, Türkistan coğrafyasından Anadolu'ya, Anadolu'dan Avrupa'ya yolcuğundan ve Osmanlı İmparatorluğunda bir dönemin adı olarak kullanılmasından bahsedilecek; ters lâlenin ise Anadolu coğrafyasında yetiştiği yere göre çeşitlenen anlamı ve işlevi üzerine odaklanılacaktır. Ayrıca, her iki motifin Türk kültürüne ve mimarisine yansıyan görünümüne de değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Lâle, Ters lâle, Türk Kültürü, Lale Devri, Çiçek.

Abstract

Tulip is a flower that differs from other plants with its color, structure, shape and meaning and has become the symbol of Turkish culture with its meanings. Inverted tulip (*Fritillaria Imperialis*), which is an indicator of the expression of the sadness of the soil on earth, is a flower that grows in different regions of Anatolia. The inverted tulip, which belongs to the lily family, resembles a tulip with its appearance. The aspect that distinguishes it from the tulip is that the inverted tulip is a symbol of sadness, mourning, longing and shyness with its leaves facing the ground. In the study, the importance of tulip in Turkish culture, its meaning in the artistic context, its journey from Turkestan geography to Anatolia, from Anatolia to Europe, and its use as the name of a period in the Ottoman Empire will be mentioned; On the other hand, the focus will be on the meaning and function of the inverted tulip, which varies according to the place where it grows in the Anatolian geography. In addition, the appearance of both motifs reflected in Turkish culture and architecture will also be mentioned.

Keywords: Tulip, Inverted tulip, Turkish Culture, Tulip age, Flower..

¹ Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi ABD'de Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU SIVACI danışmanlığında Nevin BÜYÜKKAYA tarafından hazırlanmakta olan "Türk Kültüründe Lâle Motifi" başlıklı doktora tezinden hareketle yazılmıştır.

1. GİRİŞ

Türk kültürü geçmişten günümüze çeşitlilik açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Mirzaoğlu'na göre kültür sembollerden örülü bir dildir. Semboller kültüre özgü şekillerden oluşur. Kültürel sembollerin asıl işlevi, belirli bir toplumda doğrudan ifade edilmesi mümkün olmayan duyguların aktarımının sağlanmasıdır (2019, 36). Lâle, Türk kültüründe sembol dili hâline gelen bir çiçektir. Lâle, rengi ve şekli yönünden geniş bir kullanıma sahip olup, suya fazla ihtiyaç duymayan ve çabuk solan yabancı bir bitkidir. Genellikle bahçe çitlerinin kenar kısımlarında yetişmesi onun miskin sıfatıyla anılmasına sebep olmaktadır. Miskin sıfatı lâlenin, ortasında yer alan siyahlığa, misk rengine ve kokusuna da işaret etmektedir. Dış görünüşü yönüyle kadehe benzeyen lâle, şarap, kan, la'l (kırmızı), kâse-i mercan, şem, çerağ, kanlı kefen, al sancak gibi kavramlarla benzerlik kurulmakta ve ortak bir unsur olarak kullanılmaktadır (Pala, 2002, 296). Divan şiirlerinde de sıkça yer verilen lâle, kırmızı rengi dolayısıyla sevgilinin yanağına, âşığın gözyaşlarına, kadehteki şaraba; şekliyle kadehe ve içerisinde bulunan siyah bölgeyle bağı yanık âşık için benzetmelere konu olur. Bu çiçeğin yabancı türleri ise taşradan gelen utangaç birisine benzerliği ile divan şiirinde yer almaktadır (Kutlar, 1998, 252). Lâle, Türk kültürü, sanatı, mimarisi, edebiyatı ve tasavvufu gibi çeşitli alanlarda olduğu gibi halk anlatılarında da ayrıca yeri bulunan bitki türlerinden biridir. Yabancı türde ve kokusuz olan lâle doğal ortamda yetişmektedir.

Şairlerin şiirlerinde geçen imgelerin başında yer alan lâle, Geleneksel Türk sanatında çini, cam, ahşap, seramik, mermer, minyatür, tezhip, kalemişi, tuval, ebru, hat gibi alanlarda da yaygın kullanılan motiflerden biridir. Halı ve kilim gibi dokuma alanında da renkleriyle Türk geleneğini yansıtan lâle bu alanda belirgin bir motif olarak yer almaktadır. Ters lâle, semavi dinlerde, mitolojide, türküde, şiirde, halk sanatında farklı anlamlarıyla yer almaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde doğal ortamda yetişen ters lâlenin; toprağa bakan görünümü nedeniyle hüznü, kavuşmayı, matemi ve utangaçlığı ifade ettiğine inanılmaktadır. Lâleye göre daha ender rastlanan bir bitkidir. Bu nedenle mimaride "Selimiye Camii" sinde gizemli anlamlarıyla da yer almaktadır. Anadolu'da, "Ağlayan Gelin", "Kerbela Çiçeği", "Karagöz", "Gelin Çiçeği", "İmparator Çiçeği", "Kral Tacı" ve "Şah Tuğu" gibi isimler verilmektedir.

2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE LÂLE

Lâle, zambakgiller familyasında yer alan diğer bitkilerden ayrılan yapısı, rengi ve kendine has şekli ile Türk kültürünün de simgesi hâline

gelmiştir. Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi'nde lâlenin, otsu biçimde, saplı görünümüne sahip olan çiçekli bir bitki olduğu belirtilir. Soğanlı yapısında yer alan soğanların her birinde birden fazla sap çıkabilmektedir. Lâlenin çeşitli renkte çiçekleri (kırmızı, sarı, turuncu, beyaz, ebruli vd.) bulunmaktadır (1981, 589). Lâle soğanlı bir bitki olduğu için kendiliğinden üreyebilmekte ve bu sayede uzun yıllar aynı yerden filizlenmektedir. 10 ile 70 cm boy aralığında değişen lâlenin türleri soğan özelliklerine göre belirlenmektedir. Lâle soğanları iki ile altı adet pul şeklinde etli yaprakların taban kısmında birleşmesinden oluşmaktadır. Kökleri soğan tabanından çıkmakta gözler pulların iç tabanında veya tunik iç kısmında bulunmaktadır. Soğan üzerindeki kabuk derimsi veya zar biçimindedir. Kabuğun iç kısmının sık, seyrek, tüylü ve çıplak olmasına bakılarak lâle türleri belirlenmektedir.

Lâlenin, dolgun duran ve yeşil renkte olan yapraklarının sayısı iki ile sekiz arasında değişebilmektedir. Sapının ucunda ise genellikle tek çiçek açmaktadır. Bitkinin nadirde olsa iki çiçek olarak açtığı da görülmektedir. Çiçekleri genellikle mart ile mayıs ayları arasında açmaktadır. Soğanlı bitkiler olan çiğdem ve sümbülle aynı familyadan yani zambakgiller familyasından olan lâle, doğa şartlarına karşı dayanıklı bir yapıya sahiptir. Doğada yüksek rakımlarda yetişir, kışı karın altında geçirecek aşırı soğuklara karşı kendini korumaktadır. Günümüzde yaygınlaşan bahçe lâleleri ise, yapılan ıslah çalışmaları ile yabani formlardan geliştirilmiştir. Böylece her ortamda yetişebilen, sayıca 5500'ü geçmiş olan binlerce lâle türü bulunmaktadır (İrepoğlu, 2017, 19). Her lâle türü kendi içerisinde farklı şekillerde adlandırılabilir. Örneğin dağda (yabani yerlerde) yetişen lâle "dağ lâlesi", "yabani lâle"; renginden ötürü "sarı lâle" gibi.

Lâlenin anavatanı Romalılar ve Bizanslılar döneminde Pamir, Hindukuş ve Tanrı Dağlarıdır. Lâle soğanları, göçle birlikte Anadolu'ya getirildikten sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde Avrupa'ya taşınmıştır. Böylelikle estetik görünümüne sahip olan lâle hem Anadolu hem de Avrupa'da park ve bahçelerin vazgeçilmeyen süs bitkisi hâline gelmiştir. Yabani bir bitki olan lâlenin doğal ortamında yetişen türüne "Dağ Lâlesi" denilmektedir (Saticioğlu, 2020, 419).

Kültür dili aynı zamanda sembol dilidir. Lâlenin kültür hayatına dair ilk izleri, Kazakistan'da yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuştur. M.Ö. 2. ve 3. yüzyıllara ait mezarlardan çıkarılan ve çoğunlukla süs eşyası olarak kullanıldığı anlaşılan altın plaklar üzerindeki lâle motifleri, lâlenin Türklerin hayatına erken dönemlerde girdiğini göstermektedir (Ayvazoğlu, 2003, 2). Lâlenin kültür hayatına dair ilk izlerine rastlanması Türklerin bitkilerle erken dönemlerde de ilgilendiğini ve sanatta şekillendirerek kullandığını ortaya

koymaktadır.

Lâle sözcüğü Farsça’ da kırmızı anlamına gelen (lâl) kelimesinden türemiştir. Kırmızı renginden dolayı divan şiirinde sevgilinin yanağını ve âşığın gözyaşlarını ifade etmektedir. Lâlenin ortasında bulunan siyahlık sevgilinin kıskanma nedeniyle bağrında meydana gelen yarayı ve aşk acısıyla dağlanmayı ifade etmektedir. Lâlenin bu yapı özelliği, “Ciğeri kan olmak, bağı yanmak, pürhûn olmak vs.” anlamlarına gelmektedir. Sevgilinin yanağı ve âşığın gözyaşı lâleden daha çok kırmızı rengindedir. Divan şiirlerinde geçen lâle, daha çok şakayık denilen gelincik lâlesini anımsatmaktadır (Pala, 2002, 295).

Tasavvufta, ebced hesabına göre lâle (لآل), Allah (الله) lâfzına ait harfleri içermektedir. Lâlenin harfleri anlam bakımından “hilâl” ile de ortaktır. Ebced hesabında karşılığı altmışaltıdır. Altmışaltı “Elhamdülillâh” anlamına gelmektedir. Lâlenin içinin siyahlığı kömür gibidir. Ancak bu özellik dıştan görünmemektedir. Dışı ise içinin tam tersine parlak ve canlı bir görünüme sahiptir. Lâlenin bu hâli tıpkı bağı yanık bir dervişin mütebessim yüzüne benzetilmektedir. Lâlenin altı yaprağı, imanla bürünen dervişin iman ve ihsan hamurunda yoğrulmasına ve bu nurun derinden bir yanışa gark olmasına işaret etmektedir. Lâlenin renkli yaprakları dervişin dua edişindeki derinlik ve gönül zenginliğini andırmaktadır (URL-1, 2024). Bu nedenle lâle yazılışı Allah lafzı ile aynı olduğundan tevhit çiçeği olarak görülmektedir. Mevlâna’nın şiirlerinde de lâle kutsal çiçek olarak geçmektedir.

Şekil 1 Lâlenin içeriğinde bulunan siyahlık²

² Görsel için bkz: <https://www.agaclar.net/forum/soganli-ve-yumrulu-bitkiler/191-2.htm> Erişim Tarihi: 09.10.2024.

3. TERS LÂLE

Ters lâle, çeşitli yörelerde “Ağlayan Gelin, Ters Lâle, Kral Lâlesi, Kral Tacı, Şahtuğu, Gelin Çiçeği, Şerefeli Lâle, Kerbela, Gülhanım, Hakkâri Lâlesi ve Şemdinli Lâlesi” olarak adlandırılan Liliaceae familyasından soğanlı bir bitkidir. Soğanı 7-8 cm çapında basık biçimde kabuksuz ve yaprakları kiremit dizilişlidir. Gövde boyu 50-100 cm, yaprakları 4-8 adet parlak yeşil renktedir. Çiçekleri 5-12 adet çan şeklinde ve çiçeklerinde kırmızı veya turuncu, bazen sarı, bal özü salgılayan bezler yer almaktadır. Çiçek açma dönemi mart-mayıs ayları arasındadır (Kahraman ve Özzambak, 2006, 66). Ters lâlenin yaprakları toprağa bakan yönde olmasıyla lâleden ayrılmaktadır. Lâle hemen her coğrafyada yetişirken; ters lâle daha az bölgede yetişmektedir.

Ters lâle, bitki türleri içerisinde dayanıklı bir yapıya sahiptir. Ters lâlenin ilgi çekici ve diğer bitkilerden ayrılan yönü çiçeklerinin toprağa dönük ters durmasıdır. Anadolu halk söylemi ile boynu bükük bir görüntüye sahiptir. Asurlular döneminde “Ağlayan Lâle”, Anadolu’da yaygın olarak “Ağlayan Gelin” şeklinde adlandırılmaktadır. “Ağlayan Gelin” aynı zamanda görünümü itibarıyla hasret ve muhabbet çiçeği olarak da bilinmektedir. Hindistan’da bu bitki “Kaiser’s Crown” olarak adlandırılmaktadır. Kaiser’in kelime anlamı Hintçe’de “safran”dır. Hindistan’ın Keşmir bölgesinin yüksek kesimlerinde ve Himalayaların eteklerinde yetişen bitki turuncu renkte çiçek açmaktadır. Safran olarak adlandırılmasının nedenin ise renginden dolayı olduğu düşünülmektedir. Bölgede nisan ve haziran aylarında çiçek açmaktadır (Özler, 2021, 154).

Ters lâlenin, Latince adı “Fritillaria Imperialis” dir. 1000 metre ve üzerindeki yüksek alanlarda yetişmektedir. Çiçekleri kadife dokulu yapıya sahip olup parlak biçimdedir. Hakkâri’de yetişen ve buranın simgesi hâline gelen ters lâlenin esas yolculuğunun Bulgaristan’da başladığı da söylenmektedir. Göçmenler, Bulgaristan’ın Deliorman bölgesinden göç ederken Denizli’ye taşıdıkları bu çiçek zamanla Anadolu’nun endemik bitkisi hâline gelmiştir. Ters lâle, göçmenler tarafından “Tuşaya”; Anadolu’ya geldiğinde ise “Ağlayan Gelin” adını almıştır. Hristiyanların inancına göre, Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra Hz. Meryem’in toprağa döktüğü gözyaşlarından filizlenen çiçektir. Bu nedenle de adı “Ağlayan Gelin” (The Weeping Bride) olarak geçmektedir (URL-2, 2024). Ters lâle yetiştiği topraktan diğer bölgelere taşınırken farklı şekillerde adlandırılmıştır ve yetiştiği bölgenin simgesi hâline de gelmiştir.

Ters lâlenin “Ağlayan Gelin” olarak adlandırılmasının başka bir sebebi ise: Anadolu’nun bazı yörelerinde gelinin baba evinden çıkarken başına kırmızı tül bent atılmasıdır. Böylelikle gelinin ters lâleyi çağrıştırdığına inanılmaktadır. Bu nedenle gelinin boynu bükük ve gözü yaşlı ayrılmasını sembolize eden çiçek olduğu kabul edilmektedir (Saticıoğlu, 2020, 423). Genç kızların çeyizlerinde de ters lâle motifleriyle karşılaşmak mümkündür. Örneğin, yazma kenarı, havlu kenarı, kumaş boyama, dantel, patik gibi örgülerin içeriğinde görülmektedir.

Ters lâle semavi dinlerde de farklı anlamları çağrıştırmaktadır. İslamiyet’te, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilişinin üzerine tutulan yasın simgesi olarak görülmüştür. Bu nedenle ters lâleye “Kerbela Çiçeği” de denilmektedir. Hakkâri ve Van’daki Müslüman mezar taşlarında da ters lâle motifi yer almaktadır (Saticıoğlu, 2020, 423).

Şekil 2 Halıya dokunan ters lâle motifi³

Ters lâle motifi, halıların zemininde de motif olarak yer almaktadır. Geçmişten günümüze hüznü ve kavuşma özlemini simgeleyen ters lâle dokuma sanatında da benzeri duyguyla işlenmiştir. Halının zeminine dokunan lâle, boynunu büken ve nektarlarını yere döken yapısıyla ‘Ağlayan Lâle’ olarak adlandırılmaktadır (Akpınarlı ve Özdemir, 2016, 962). Osmanlı döneminde ters lâle, sümbülün yanında popüler bir çiçek olarak geçmektedir. Osmanlı zamanında (1554-1555) lâle ile beraber Avrupa’ya götürülmüştür. 1576 yılında Viyana’da saray bahçesinde çiçek açtığı veriler arasındadır. Botanik üzerine çalışmalar yapan Rix and Phillips (1981), Avrupa’da 16. yüzyıldan itibaren kültürü yapılmakta olan ters lâlenin İstanbul’dan Viyana’ya getirildiğini, oradan da Hollanda’ya ve İngiltere’ye yayılışını

³ Görsel için bkz: Akpınarlı ve Özdemir, 2016, 963.

incelemiştir.

Ters lâle, I. Selim zamanında (1512-1520) en çok sevilen bitki türlerinden biri olmuştur. Zamanla unutulmuş bitki, 1960'lı yıllarda Adıyaman'da Ali Deniz tarafından yeniden fark edilmiştir. Ardından doğadan sökülerek Avrupa'ya ihraç edilmeye başlanmıştır. Bu bitkiye Van'da "Ters Lâle", Hakkâri'de "Gülnahun" denilmektedir. Bazı yerlerde "Şerefeli Lâle" de denilen bu bitkiye "Ağlayan Gelin" denilmesinin nedenlerinden biri de çiçeklerinin dip kısımlarındaki gözyaşına benzeyen nektar şeklinde bezlerinin yer almasındandır. Adıyaman yöresinde, Adıyaman Lâlesi, Karagöz Lâlesi ve Ağlayan Gelin adı verilmektedir. Avrupa ülkelerinde daha çok tarihî mekanlarda, park ve bahçelerde kullanılan tür olmasına karşılık ülkemizde henüz süs bitkisi olarak yeterince yaygınlaşmamıştır. Ters lâle, ihraç potansiyeli yüksek olan türlerdendir (Dilik, 2006, 7-8).

Dünyanın farklı bölgelerinde bulunan ters lâle, Kuzey Irak, İran, Suriye, Rusya, Filistin, Ürdün, Afganistan, Pakistan ve Kuzey Hindistan'ın dağlık bölgelerinde Himalayalar'da doğal olarak yetişmektedir. Türkiye'de Hakkâri, Şemdinli, Bitlis, Siirt, Adıyaman, Elâzığ, Malatya ve Van başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesine kadar uzanmaktadır. Doğu Anadolu dağlarında yabani tür olarak yetişmektedir (Özler, 2021, 152). Ters Lâle, Trakya civarında (Silivri köyleri) süs bitkisi şeklinde yetiştirildiği bilinmektedir (Baytop, 2015, 23).

Şekil 3 (Adıyaman Gerger İlçesi-Ters Lâleler)⁴

⁴ Ters lâle görselleri Adıyaman ilinin Gerger ilçesine aittir.

4. OSMANLIDA LÂLE VE LÂLE DEVRİ

Gökkuşağının hemen her renginde olabilen, görüntüsüyle cezbeden, yapısı ve yetiştirilmesiyle farklılık arz eden lâle, Osmanlı devletinde de bir dönem çokça yetiştirilmiş, ticareti yapılmış ve motif olarak çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Osmanlı tarihinde bu dönem “Lale Devri” olarak kaydedilmiştir. Lâle, sadece Osmanlı’da yoğun ilgi görmemiştir ve lâle yetiştiriciliği Doğu’da ve Batı’da sınırlarını genişleterek yaygınlaşmıştır. Lâleye yönelik ticaret en çok Hollanda da parasal açıdan zirve noktalara ulaşmış ve bu durum dünyada çılgınlık olarak adlandırılacak seviyelere gelmiştir. Hollanda tarihindeki bu dönem “Tulipmania” (Lâle Çılgınlığı) olarak adlandırılmaktadır. Lâlenin Osmanlı’da yetiştirilmeye başlanmasıyla birlikte yoğun ilgi görmüş ve kültürel dokuya işlenmiştir.

Bu dönemde Türk süsleme sanatının simgelerinden olan lâle halk tarafından en çok tutulduğu döneme de adını vermiştir. Bu dönemi “Lale Devri” olarak tabir eden ilk kişi ise Yahya Kemal Beyatlı’dır. Tarihçi Ahmed Refik Altınay tarafından 1913 yılında İkdâm gazetesinde tefrika edilen makalenin ve iki yıl sonra basılan kitabın başlığında kullanılan “Lale Devri” kavramı Osmanlı tarih literatüründe yaygınlık kazanmıştır. Lale Devri, Osmanlı tarihinin bir eğlence, barış, yenileşme ve sivil reform döneminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde peyzaj ve mimari süslemelerde lâle en çok kullanılan motiflerden biri olmuştur. Lâle bu dönemde sadece bahçelerin değil pencere pervazlarının da en gözde çiçeği olmuştur. Bu dönemde lâlenin 839 türü yetiştirilmiş, yeni türlerin üretimi için yarışmalar düzenlenmiştir (URL-3, 2023). Osmanlı döneminde İstanbul’da ıslah edilmiş lâleyi ilk olarak yetiştiren, Tabib Mehmed Aşkî Efendi’ nin Takvîmü’l-Kibâr ve Mi’yârü’l-Ezhâr adlı eserinde geçen bilgilere göre, Kanûnî’nin Şeyhülislâmı Ebussuûd Efendi’dir (1491-1574) (Önal, 2009, 912).

Lale Devrinde divanlarda halk deyimleri, halk töresi ve halk felsefesine ait ifadeler sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı’da çiçekçilik bu dönemde gelişmiş, “Şükûfe-nâme” adlı kitaplar yazılmıştır. Dönemin divan şiirine getirdiği yenilikleriyle öncüsü sayılan Nedim, Lale Devri’nin Osmanlı edebiyat ve sanatında bir neo-klasizm olarak gücünü hissettirmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda İstanbul ile ilgili hayat sahnelerini şiirleştirmiştir (Pala, 2002, 85).

5. LÂLENİN BATIYA YOLCULUĞU

Lâlenin, başlangıçta Orta Asya’daki Tien-Şan Dağları’yla Pamir Dağları’nda yetiştiği düşünülmektedir. Akdeniz’in kuzey kıyıları, Japonya,

İran gibi çeşitli bölgelerinde yabani lâlelerin yer aldığı bilinmektedir. Lâlenin ilk yayıldığı rota ise, Transkafkasya bölgesinden Anadolu'ya doğrudur (İrepoğlu, 2017, 19). Osmanlı Döneminde, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahtta olduğu zamanlarda Avusturya-Macaristan imparatorunun elçisi Ootgeer Giselijnvan Busbecq'nin İstanbul'dan Avrupa'ya gidişinde götürdüğü çeşitli bitkiler arasında lâle soğanlarının da yer aldığı düşünülmüştür. 1559 yılının Nisan ayında Augsburg'da (Almanya) Hewart'ın bahçesinde lâle türü olarak açan bu bitki İsviçreli doğa bilimci Konrad Gesner tarafından "Tulipa Turcarum" (Türk lâlesi) olarak adlandırılmıştır. Lâle Batı dillerinde "tulip" olarak geçmektedir. Tulip adını, Türkçede başı saran sarık anlamına gelen "tülbend" kelimesinden almaktadır. Busbecq hatıralarını kaleme aldığı yazısında Türklerin bu bitkiye "tulipan" adını verdikleri bilgisi de yer almaktadır. S. W. Murray, tulip kelimesinin Türklerin başlarına sardıkları tülbentle ilgili olduğunu belirtmiştir. Tulipan kelimesi "sarık şeklindeki çiçek" anlamına gelen tülbent kelimesinden gelmektedir (Saticıoğlu, 2020, 419). İskender Pala'nın Katre-i Matem eserinde de bu durumdan şöyle bahsedilmektedir:

Busbecq, ülkesinde kulak kenarına çiçek takılmasının hangi anlama geldiğini bilmediğinden eliyle işaret ederek, bunun ne anlama geldiğini bir delikanlıya sormuş. Delikanlıda başına sardığı sarığını kuşatan bezin kenarındaki goncayı unutup "tülbent" demiş. Elçi de çiçeğin adının tülbent şeklinde anlayarak dostuna yazdığı mektupta bahsederken "tülbent" diye yazmıştır. O günden sonra Avrupa'da lâleye "tulpan, tulipano, tulip, tulip" ve buna benzer isimler verilmiştir (Pala, 2009, 233-234).

Anadolu'dan Avrupa'ya giden lâle Avrupa'da özellikle Hollanda da yükselişe geçmiştir. 1600-1670 yılları arası lâlenin "altın çağ" ı olarak kabul edilir. Lâlenin yanında, Doğu Hint Adaları ile yapılan baharat ticareti de Hollanda'yı olağanüstü derecede zengin hâle getirmiştir. Amsterdamlı ticaretin ileri gelenleri servetlerini evlere, tablolara ve gösterişli bahçelere harcamışlardır. Böylelikle Doğu'nun büyüsunü taşıyan lâle, zenginliğin ve ihtişamın sembolü hâline gelmiştir. 1636 yılında lâle soğanının fiyatları yükselerek Hollanda'nın ihraç kaynağı olmuştur. Birçok ülkeye, hatta lâlenin geldiği yer olan Osmanlı ülkesine bile lâle soğanı ihraç edilecek hâle gelmiştir (Ayvazoğlu, 2003, 12). Lâlenin Osmanlı'dan Hollanda kültür ve sanatına kazandırılmasının ardından buralarda lâle hem estetik yönüyle hem de ticari bir ürün olarak varlığını göstermiştir. Bu durum kültürlerarası etkileşim ve ortak izler bağlamında yaşanan sürecin önemli ve olumlu sonuçlar ortaya çıkardığını göstermektedir (Dolunay vd., 2019, 165).

6. HALK KÜLTÜRÜNDE VE HALK ŞİİRİNDE LÂLE VE TERS LÂLE

Anadolu kültüründe lâleye; rengi ve duruşuyla çeşitli anlamlar yüklenmektedir. Lâle, kültür ve sanatın birleşiminde ortak noktada yer almaktadır. Kültür, bir toplumun sanata dair özelliklerini bir arada barındırmaktadır. Bir toplumun kültürüne dair unsurlar o toplumu ulus yapan değerlerin başında gelmektedir. Her toplumun kendi perspektifinden baktığı kültürel dokusu bulunmaktadır. Kültürel dokuya dair kodları toplumdaki bireylerin semboller vasıtasıyla bir sonraki kuşağa aktarması kültürün sürekliliğini sağlamaktadır. Böylelikle küreselleşmenin etkisiyle günümüzde kültürel değerlerin yok olması engellenmekte ve sonraki kuşaklara aktarılmaya çalışılmaktadır.

Kültürün sürekliliği ve yaygınlığı açısından bakıldığında gül, lâle, karanfil gibi çeşitli çiçeklerin el sanatlarında çeşitli formlarda var olduğu ortaya çıkmaktadır. Oyalarda, etamin örtülerde, evlerin oturma odalarını süsleyen kırlentlerde ve çini gibi yaygın sanatlarda bir çiçek bir bezeme motifini yansıtmaktadır. Karanfil özellikle çini yaratımlarında lâle ile resmedilmektedir (Mirzaoğlu, 2019, 42). Başlangıçta lâle Fars şiirinde kendisini göstermektedir. Özellikle “Hayyam”, “Hâfız” ve “Sadî” nin şiirlerinde ilk defa “lâle” ye rastlanmaktadır (Açıl, 2015: 13). Ayvazoğlu’na göre lâlenin Türk şiirine girmesi ise Mevlâna şiiriyle başlamıştır (Ayvazoğlu, 2003: 4). Lâle, Osmanlı döneminde sadece İstanbul bahçelerini değil Nedim’in şiirlerini de süslemiştir. Klasik Türk şiirinin temsilcilerinden olan Nedim şiirlerinde lâleye şöyle yer vermiştir (Macit, 2017, 200):

“Erişti nevbahar eyyamı/Açıldı gül-ü gülşen/Çemenler döndü ruy-i yâre/Rengi lâle vü gülden/Açıldı dilberin ruhsarı gibi lâleler güller/Yakıştı zülf-ü huban veş zemine saçlı sümbüller/Nevasaz olmada bin şevk ile aşüfte bülbüller/Çerağan vakti geldi lâlezarın didesi Ruşen.”

Beytin günümüz Türkçesi ile şerhi şöyledir:

“İlkbaharın gelmesiyle güller açıldı. Çimenler sevgilinin yüzüne dönüştü. Rengi lale ile gülden. Yârin yüzü laleler ve güller gibi açıldı. Güzellerin saçları gibi yere doğru uzanan sümbüller oraya yakıştı. Şarkı söyler bin istekle şevkle bülbüller. Şenlik vakti geldi. Lale bahçesinin gözü aydın.”

Nedim, şiirde baharın gelmesiyle sevgilin yüzünü lâle ve gül ile bağdaştırarak benzetme yoluna gitmektedir. Mutluluktan yüzü gülen sevgili baharda açılan lale ile güle benzetilmektedir. Âşık Gevheri de ansızın ortaya çıkan bir durumu tabiattaki lâlelerin çıkışına benzetmiştir ve bunu dizelerine şöyle aksettirmiştir (Saticiöğlü, 2020, 422):

“Gevheri güzeller gitti yabana/ Lale gibi çıktı ol mah meydana
Bu cihana benim gibi merdane/ Ne geldi ne gelir ne gelse gerek”

Âşık Gevheri diğer güzelliklerin kaybolduğu sırada tüm ihtişamıyla ve zarafetiyle ortaya çıkan ay yüzlü sevgilisinin onu mutlu etmesini lâleye benzetmektedir. Lâle, diğer çiçeklerin öldüğü sonbaharda köklenir kışın gelişimini tamamlar, bahar da ise açar. Soğanlar yaz sıcaklarını tam uyku halinde geçirir. Bu dönemde yapraklar ve kökler tamamıyla kurur. Bu şiirde lâlenin bu eşsiz yönüne, var oluşuna ve ortaya çıkışına vurgu yapılmaktadır.

Şiirde sevgiliye yönelik sevgi dizeleriyle örtüşen ve sevdanın da simgesi olan lâle, İstanbul’da bir semte adını vererek genellikle sevgiliye özdeşleştirilmektedir. Semtte lâle satan ya da lâle alıp yakasına takan, uzun ve ince hâliyle lâleye benzeyen, adı Lale olan sevgilinin Laleli’de oturması gibi çeşitli bütünlükleri de içerebilmektedir. Kültürel yapının çeşitli katmanlarında, şiir, resim gibi farklı sanatlarda karşımıza çıkan lâle, Arif Nihat Asya’nın “Laleler” şiirine de konu olmuştur. Şiirde lâle motifinin görüldüğü çeşitli alanlardan bahsedilmekte lâleye dair benzetmeler yer almaktadır. “*Kokunuz nerde ve siz neredesiniz/ Ey hakikatli vatan lâleleri*” dizeleriyle başlayan şiir lâleye duyulan özlemi anlatırken devamında lâlenin bu vatanın simgesi bir çiçek olduğu ve aslında hemen her yerde onu görebileceğimiz vurgulanmış “Ben ararken sizi gurbet gurbet/Açtı mermerde Sinan lâleleri” gibi çeşitli ifadeler kullanılmıştır (Gökalp, 2005, 29).

Lâle, türkülerde geçen farklı çağrışımlarıyla da kendine özgü dünyanın sesi olmuştur. Bir yöreye ait kültürel öğeleri içeren türküler, ezgileriyle halk kültürüne ait unsurların dışavurumunu sağlamaktadır. Türküde geçen bazı sözlerin anlamındaki derinlik ezginin önüne geçebilmektedir. Türkülerin içeriğinde yer alan semboller, gelenek ve görenekler, toplumun sosyolojik yapısı hakkında özellikler, dini inançlar gibi veriler yörenin kültürü hakkında da bilgileri içermektedir. Lâle türkülerde renginden dolayı sevgilinin yanağını, içindeki siyahlıktan ötürü bağı yanık âşığı, hüznü, dayanıklılığı, matemi, gül-sümbül ve diğer çiçeklerle olan ilişkisini yansıtan yönüyle dikkat çekmektedir. Ünlü halk ozanı Âşık Veysel, lâle, çiğdem, sümbül ve nevrusun ağzından, intak sanatını kullanarak yazdığı “Çiğdem Der Ki Ben Alâym” şiirinde ters lâle motifini şöyle işlemiştir (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2006, 235):

“Lale der ki be hey Tanrı/Benim boynum neden eğri?
Yardan ayrı düştüm gayrı/Benden ala çiçek var mı?”

Lâle, türkülerde geçen anlamlarının yanı sıra içerdiği farklı anlamlarıyla mimari sanatında süs unsuru olarak kullanılan önemli

sembollerden biri hâline gelmiştir. Bir rivayete göre: “Selimiye Camii’nin yapılması planlanan arazi, yaşlı birisine ait lâle bahçesidir. Mimar Sinan eserini burada inşa etmek istediğini padişaha dile getirir. Ancak sahibi aile yadigârı olan bahçesini vermemekte ısrar eder. İsrarlar sonucu eserde kendisinden bir hatıra kalmasının şartıyla bahçesini vereceğini belirtir. Bunun üzerine Mimar Sinan da müezzinin mahfilindeki mermerin ayak kısmına ters lâleyi işletir. Lâle motifinin olma sebebi bu alanda önceden bir lâle bahçesi olduğunu ve lâlenin ters olma sebebinin ise sahibinin aksi yapısına işaret etmektedir. Başka bir rivayete göre, Mimar Sinan ihtişamlı bir yapıya sahip olan Selimiye’de “Kusurlu bir şey bulsun da göz değmesin.” diye mermer sütuna işlediği ters lâleyi nazarlık olarak nakşetmiştir. Bir başka rivayete göre ise, Mimar Sinan, İstanbul’dan Selimiye’yi yapmak için Edirne’ye gittiğinde 8-9 yaşlarında çok sevdiği torunu Fatma’yı geride bırakmıştır. Torunu Fatma’ya hasret kalmamak için onu da Edirne’ye getirir. Ancak torunu bir süre sonra hastalanır ve vefat eder. Torununa olan hasreti nedeniyle, onun için yaptırdığı türbedeki mermer sandukaya boynu bükük bir lâle koyar. Bu üzüntüyü gören çıraklarından birisi de ustasının üzüntüsünü Selimiye Camii’ sine de işler.” (Saticioglu, 2020, 423). Eserde yer alan mimari motifte bulunan gizeme karşı ilgi günümüzde devam etmektedir.

Şekil 4 Mimar Selim tarafından yapılan Selimiye Camisinde yer alan ters lâle motifi⁵

Mimaride olduğu kadar sosyal ilişkiler bağlamında da lâle gözde

⁵ Görsel için bkz: <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanlinin-mimari-saheseri-selimiye-camiinin-bilinmeyenleri/10> 10.10.2024

olan çiçeklerdendir. Roux'a göre insanlar dünya üzerinde bulunan tüm dillerde birbirlerine karşı sevgilerini, hayranlıklarını veya küçümsemelerini hayvan ya da bitki adlarını vererek ifade etmişlerdir. Bitki ve hayvan adlandırmalarıyla birbirlerini karşılaştırma yoluna gitmişlerdir (2005, 223). Örneğin seven sevdiğine hitapta bulunurken; "Kekliğim, ceylanım gibi" sözcüklerin yanında "Gülüm, papatyam, nergisim" gibi sevgi sözcüklerini kullanmaktadır. Lâle daha çok kız isimlerinde kullanılmaktadır ve hoş görünen, zarif, anlamlarına gelmektedir. Hoşlanılmayan veya küçük düşürülmek istenen durumlarda da "sığır, diken gibisin!" şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. Bitkilerin günlük hayatta kutsallığı barındıran yönleri de bulunmaktadır. Örneğin yürürken bitkilere basılmaması, koparılması ve mezarın üzerindeki bitkilere dokunulmaması gibi.

Türk Sanatında köklü bir geçmişe dayanan lâle Türk Hava Yolları tarafından, büyük ölçekteki değişiminin ve yenilenmenin göstergesi olarak sembolleştirilmiştir. Türk Hava Yolları'nın dışa açılan yüzünü temsil etmektedir. Türk Hava Yolları, kültürler arası yayılan lâle görselini sembolleştirerek küreselleşmeyle beraber sınırların ortadan kaldırılması sağlar ve hizmetinin farklı hedef kitlelerine sunulabilmesi için tanıtımında lâle motifini kullanmıştır. Lâle motifi, Türk Hava Yolları'ndaki ayrıcalıklı hizmetin, yeniliğin, farklılığın ve yaratıcılığın baştan planlanan marka vaatlerinin gerçekleşmesinin sembolleştirilmiş bir özetidir (Yılmaz ve Mazlum, 2019: 65). Burada sembol olarak kullanılan lâle aynı zamanda Türk kültürünün başka ülkelere yayılmasını sağlamaktadır.

Şekil 5 Türk Hava Yollarında lâle motifi⁶

Günümüzde lâle; Türkiye, Türkistan coğrafyası, Azerbaycan ve Avrupa'da kültür, sanat ve edebiyatta bulunan motiflerden biri hâline

⁶ Görsel için bkz: <https://tulipe-morges-istanbul.com/tr/page2.html> 10.10.2024

gelmiştir. Seramik, bakır, cam, çini, kâğıt, kitap, tabak-çanak, ev eşyası, giyim-kuşam, mermer, ahşap, minyatür, iç-dış mekân süslemesi, mutfak gibi hayatın her alanında yer almaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığının Türkiye logosunda farklı dillerde Türkiye yazılırken lâle figürü kullanılmaktadır (Satıcıoğlu, 2020: 423).

Ters Lâle, Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) tarafından belirlenen 101 Odak Türünden biri olarak kabul edilen nadir çiçeklerden biridir. Ters lâle, kimi zaman Kerbela' da Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin' in ardından tutulan yası; kimi zamanda Ferhat'ın Şirin'e kavuşamamasının ardından akan gözyaşının bitkiye dönüşen hâlini temsil etmektedir. Mahcubiyetin de ifadesi olan ters lâle bir başka anlatıya göre; zamanında rengi beyazdır. Hz. İsa'nın ölümünden sonra çiçekler boynunu bükerken ters lâle güzelliğinden ve kibrinden dolayı boynunu bükmez. Ardından Hz. İsa'nın ona baktığını fark ettiğinde başını toprağa eğer ve utancından dolayı rengi kırmızıya döner. Bu nedenle, ters lâlenin toprağa damlamasının özü utancından dökülen gözyaşlarına işaret etmektedir. Dünya literatüründe "Kral Tacı (Imperial Crown)" olarak geçmektedir. Kral Tacı olarak adlandırılmasının ilk sebebi, Viyana'daki kraliyet bahçelerinden sorumlu Carolus Clusius'un çiçeği İstanbul'dan getirip orada yetiştirmeye başlamasıdır. Şekli ile taca benzediğinden dolayı böyle adlandırılmaktadır. Bir diğer anlatı ise lâlenin adının eski dildeki "Tuğ-u Şahi" isminden başka dillere çevrilmesidir (URL-4, 2024).

Ters lâlenin adı aşk efsanelerinde geçmektedir. Efsaneye göre, "Ferhat, Şirin'e olan aşkından dağları delmiştir. Ferhat, Şirin'in ölüm haberini aldıktan sonra elindeki balta ile kendini öldürmek istemiştir. Elindeki baltayı kafasına vurur ve kafasından akan kanların damlayıp biriktiği yerde de ters lâlelerin bittiğine inanılmaktadır." (URL-5, 2024).

Türk Dünyasında ters lâle çeşitli sembollerde kullanılmaktadır. Kırgızistan'ın Batken eyaletinin bayrağında ve armasında ters lâle figürü yer almaktadır. Lâlenin yetiştiği Aygultaş Dağı'nın çevresindeki 253.9 hektarlık yer tabiat parkı ilan edilmiştir. Burada lâlenin yoğun olarak yetiştiği alan tel örgüyle koruma altına alınmıştır. Aygül çiçeğinin yetişmesi sebebiyle turistik olarak ilgi çeken bu bölgede ziyaretçiler için düzenleme yapılmıştır. Bölgeye tanıtım amacıyla levhalar yerleştirilmiş ve bölge belirli bir ücret karşılığında ziyarete açılmıştır. Kırgızistan kanunlarına göre Aygül çiçeğinin koparılması suç sayılmaktadır ve koparanlara idari para cezası uygulanmaktadır. Batken'de sosyal hayatta da önemli bir figürdür. Ters Lâle, halk inancına göre kutsal, kırk derde deva ve kerametli çiçek olarak kabul edilmektedir. Yeryüzünde bu çiçeğin sadece bu bölgede yetiştiğine ve

çiçeğin soğanının alınıp başka yere ekildiğinde ise yetişmediğine inanılmaktadır. Bölgede her yıl nisan ayının sonunda “Aygül Çiçeği Bayramı” kutlanmaktadır (Satıcıoğlu, 2020: 425). Lâle, günümüzde sanatın hemen hemen her alanında yer alarak kültürlerarası varlığını sürdürerek sevilen çiçekler arasında yerini korumaktadır.

7. SONUÇ

Lâle, Türk kültüründe ve halk müziğinde somut olarak yer alan ancak içeriğinde soyut yollarla izdüşümlere dönüşen kavramlardan biri hâline gelmektedir. Zarif duruşunun yanında kendine has özellikleriyle Türk kültürünü simgeleyen motiflerden olması yönüyle Osmanlı’da bir devre adını veren çiçektir. Lâlenin Anadolu halk kültürü, sanatı ve edebiyatında ayrıca yeri bulunmaktadır. Çalışmalardan elde edilen veriler sonucunda lâlenin, yeniden doğuşu, bereketi, baharı simgelediği; ters lâlenin ise hüznü, gözyaşını, matemi ve utangaçlığı simgelediği görülmektedir. "Kral Tacı" adıyla da bilinen ters lale, hüznü aşkın simgesine dönüşmüştür. Lâle ve ters lâle sanatın büyüdü dünyasında yer alan mistik çiçekler içerisinde yer almaktadır. Sanat eserlerine konu olmanın yanı sıra adlarına şiirler söylenen ve yazılan, ressamın tuvalinde varlığını koruyan çiçeklerdir. Türkiye’de çeşitli yörelerde motif olarak işlenmesinin yanında Türk Hava Yolları’nın sembolü olarak lâle kullanılmaktadır. Ters lâle, Van Gogh’un kırmızı rengiyle tuvale vurduğu fırçasında ve Jan Brueghel’ in tablosunda çiçeklerin başında yer alan görünümüyle dikkat çekmektedir. Ters lâle, temsil ettiği duygu bakımından ortak bir hüznün göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Lâle ise tasavvufi anlamıyla ebced hesabında Allah lafzıyla eşit sayıda olduğundan tevhit çiçeği olarak adlandırılmaktadır. Ters lâlenin de semavi dinlerde çeşitli anlamları bulunmaktadır. Hz. İsa’nın, çarmıha gerildikten sonra ardından Hz. Meryem’in dökülen gözyaşının simgesidir. Mezar taşlarından camilere kadar çeşitli dinî ve mimari yapıların sanat eserlerinde lâle motifi yer almaktadır. Günümüzde yöresel süs eşyalarına ve tekstil ürünlerine işlenen çiçeklerden biri hâline gelmiştir. Bu çalışma ile lâlenin ve ters lâlenin özelliklerine değinilerek, Anadolu topraklarına gelişine ve Avrupa’ya yolculuğuna; sanattan zanaata, tarihten mimariye, şiirden türküye ve halk kültüründe kullanım alanlarına yer verilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda lâle, dünden bugüne taşıdığı alegorik anlatımlar ve simgeler ile kadim Anadolu kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olmaya devam edecektir.

8. SUMMARY

Turkish culture has a rich structure in terms of diversity from past to present. Tulip is the flower that has become the symbol language in Turkish

culture. In terms of being a symbol of Turkish culture, it differs from other flowers with its structure, shape and meanings. The tulip has a journey that spreads from Central Asia to Anatolia, from Anatolia to Europe, and from Europe to other regions. Tulip has diversified wherever it goes, creating the mystery of its own world.

The tulip also has depth as it corresponds to the word of Allah in the abjad calculation in the Sufi sense and is called the flower of tawhid. Tulip became the favorite flower of this period by giving its name to a period in the Ottoman Empire as the "Tulip Age". During the Ottoman Tulip period, it developed more in the field of floriculture. In the Tulip Age; Palaces, houses, gardens, parks and other places are adorned with flowers. In this period, festivals were organized in the name of the tulip, which had an aesthetic appearance, and the types of tulips were diversified, poems were written in its name and competitions were organized.

Tulip, which means red in Persian, is one of the flowers frequently used in divan poetry as a metaphor element. Tulip in classical Turkish poetry; It is likened to the cheek of the lover, tears, blood, wine in the glass, and the black part in the tulip indicates the wound in the lover's bosom. In Mevlana's poems, the tulip is referred to as a sacred flower. The tulip, which coincides with the love lines for the lover in the poem and is also the symbol of love, is often associated with the lover by giving its name to a district in Istanbul. In folk songs, the tulip has become the voice of the world. Tulip in folk songs; It expresses the harbinger of spring, the colorful flower of the mountains, the longing for the expected lover, the mourning of the separation from the departed lover.

In terms of the continuity of culture, it is seen that various flowers such as roses, tulips and carnations appear in various forms in handicrafts. Tulip also has a place in Turkish culture in fields such as art, architecture, literature and Sufism. In traditional Turkish art, miniature, tile, glass, wood, ceramics, marble, marbling, calligraphy, illumination etc. are among the motifs widely used in areas such as. During the Ottoman period, tulips were mostly used with roses and carnations; The inverted tulip, on the other hand, is mostly found as a motif embroidered next to hyacinth.

The inverted tulip expresses sadness, reunion and shyness with its face facing the ground. It takes place in heavenly religions, mythology, legends, folk songs, folk poetry and folk art with different meanings. The inverted tulip, which is grown in different regions of Anatolia, has different names and stories that vary according to the regions. For example, it is interpreted that the shape of the bride coming out of her father's house is

covered with red cheesecloth and that its shape resembles an inverted tulip, which indicates the sadness experienced at that moment.

In Turkish culture, the tulip and the inverted tulip contain different meanings with their colors, structures, shapes and nomenclature in folk poetry, mysticism, architecture, folk songs, myths, legends, folk stories, traditional handicrafts and various other branches of art. Today, the tulip has become a symbol of Turkish culture and is used especially in the architecture of the city, handicrafts and transportation vehicles, allowing the culture to be expressed in concrete ways. Today, inverted tulip motifs are also encountered in the dowries of young girls. For example, it is seen in the content of knits such as writing edges, towel edges, throw pillows, bedspreads, fabric dyeing, lace, booties.

9. KAYNAKLAR

- Açıl, B. (2015). Klasik Türk şiirinde estetik bir unsur olarak çiçekler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, 1-28.
- Akpınarlı, H. F. ve Özdemir, H. A. (2016). Konya-Lâdik hahırlarındaki motiflerin incelenmesi, *İdil*, 5 (26), 955-982.
- Ayvazoğlu, B. (2003). *Ateş Çiçeği Lale*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay.
- Baytop, T. (2015). *Türkçe bitki adları sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilik, M. (2006). Şemdinli lalesi (*fritillaria imperialis* l.) ve Adıyaman lalesi (*f.persica* l.)'nin doku kültürüyle çoğaltılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Dolunay, A., Kahraman, M. E. ve Nuhoglu, M. (2019). Lalenin Osmanlı ve Hollanda sanatındaki yansımaları. *Kalemisi*, 7 (15), 163-173.
- Gökalp, G. G. (2005). Çağdaş Türk şiirinde lale imgesi. *Türkbilig*, 9, 15-39.
- Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi (1981). "Lale" mad. 589, 3, Görsel Yayınlar.
- İrepoğlu, G. (2017). *Lâle Doğada, Tarihte, Sanatta*. R. Yavaş (Ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, Ö. ve Özzambak, E. (2006), Topraksız kültür, sera koşullarında organik ve inorganik ortamların ağlayan gelin (*fritillaria imperialis*) soğanları üzerine etkileri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 65-70.
- Kutlar, F. S. (1998). İzzet Ali Paşa divanında lâle ve İstanbul Lâlesi isimleriyle ilgili bir dizin denemesi. *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Özkul Çobanoğlu-Metin Özarslan (Ed.). (ss. 250-270).
- Macit, M. (2017). *Nedim Dîvânı*. (haz. Muhsin Macit). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Mirzaoğlu, F. G. (2019). *Halk Türküleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Önal, S. (2009). Klasik Türk edebiyatında lâle ve edebi bir tür örneği olarak lâle şiirleri. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4/2, 912.
- Özler, F. (2021). Taç Mahal'de ağlayan gelin (ters lale motifi). *Sanat Tarihi Yıllığı Journal of Art History*. 30, 145-168.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları.
- Pala, İ. (2009). *Katre-i Matem*. İstanbul: Kapı Yay.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Satıcıoğlu, H. (2020). Batken'de (Kırgızistan) ve Batman'da (Türkiye) ters lale efsaneleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 9 (1). 417-434.
- Yılmaz, M. ve Mazlum, H. (2019). Kültürel motiflerin reklam üzerinde kullanımı: Türk hava yolları lale motifi örneği. *Akdeniz Sanat Dergisi*. C.13, S. 23, ss. 59- 69.

İnternet Kaynakçası

- URL-1: <https://www.ilav.org/tasavvufta-lalenin-anlami>) E.T: 07. 02. 2024
- URL-2: <https://bloomandfresh.com/blog/benzersiz-bir-cicek-ters-lale> E.T: 01.02. 2024
- URL-3: <https://islamansiklopedisi.org.tr/lale-devri> E. T: 08.10.2023
- URL-4: <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/> E. T: 01.02.2024
- URL-5: <https://bloomandfresh.com/blog/benzersiz-bir-cicek-ters-lale> E.T:01.02. 2024
- URL-6: <https://insanvesanat.wordpress.com/2011/06/02/eristi-nevbahar-eyyami-nedim/>E.T. 09. 10. 2024

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum finansal ilişkilerimizin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederiz.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Katkı Oranları Nevin BÜYÜKKAYA % 50; Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU % 50.